

IS THERE A PLACE FOR MORE RIGHTS AT SCHOOL?

Iliyan Rizov

Konstantin Preslavsky University of Shumen, Republic of Bulgaria, il.rizov@shu.bg

Mariana Mincheva - Rizova

Konstantin Preslavsky University of Shumen, Republic of Bulgaria,
m.mincheva-rizova@shu.bg

Abstract: There are significant positive changes and innovations in the school education when educational policies are based on values and rights (see more: Freire, P., 1973; Sahlberg, R., 2011; Robinson, C. & L. Aronica, 2017). How close teachers and parents are to this understanding and whether there is a place for more rights at school according to them? These are parts of the questions which we asked in the frames of a larger research of parents and teachers' expectations and their satisfaction with education (Mincheva - Rizova, M., Il. Rizov, 2022). The research was conducted among 146 parents and 198 teachers from 17 schools through surveys and focus groups.

The results of the research showed that 56% of the surveyed teachers want more rights for themselves and 40% of the parents agree with this. A significant part (45%) of the asked teachers do not want more rights for parents and 52% of parents agree with them. About half of the surveyed teachers (48%) and parents (55%) shared that students do not need more rights at school. The majority of the surveyed teachers and parents (about 50%) do not see the need for the school to be a place to practice more rights related to the roles of the students and the parents. This group prefers to see the institutional characteristics of the school. A smaller group of parents and teachers (from 6% to 15%) are of the opposite opinion. It is supposed to include those parents and teachers who prefer to see the school as a community. Most of the teachers and parents are far from the idea of the school as a community, they accept it as an institution and are satisfied with it. The idea of empowering parents and students seems to remain a distant prospect for our modern school, and the rights of the child are largely the missing focus in discussions about the quality and development of education. This topic has a potential for development if school communities are supported to better identify school problems and seek their solutions based on an understanding of human and child rights.

Keywords: rights of the school community (students, parents and teachers), teachers and parents' expectations from school education, school community, empowerment

ИМА ЛИ МЯСТО ЗА ПОВЕЧЕ ПРАВА В УЧИЛИЩЕ?

Мариана Минчева-Ризова

Шуменски университет "Епископ Констан Преславски", ДИКПО – Варна,
Р.България, m.mincheva-rizova@shu.bg

Илиян Ризов

Шуменски университет "Епископ Констан Преславски", ДИКПО – Варна, Р.България,
il.rizov@shu.bg

Резюме: Съществени промени в системата на образованието има тогава, когато те се основават на ценности и права. (Виж повече: Freire, P., 1973; Sahlberg, P., 2011; Робинсън, К. и Л. Ароника, 2017) Колко близко стоят учителите и родителите до това разбиране и дали, според тях, има място за повече права в училище? Това са част от въпросите, които си зададохме в рамките на по-голямо проучване на очакванията и удовлетвореността на родители и учители от училищното образование (Mincheva - Rizova, M., Il. Rizov, 2022). Изследването се проведе сред 146 родители и 198 учители от 17 училища посредством анкетиране и фокус-групи.

Резултатите от изследването показаха че, 56% от анкетираниите учители желаят повече права за себе си и 40% от родителите ги подкрепят. Значителна част от запитаните учители (45%) не желаят родителите да имат повече права в училище и 52% от родителите отговарят по същия начин. Около половината анкетирани учители (48%) и родители (55%) споделят, че учениците не трябва да имат повече права в училище. Голяма група от изследваните учители и родители (около 50%) не виждат училището като място за практикуване на повече права от учениците и родителите. Тази група предпочита да възприема училището чрез институционалните му характеристики. По-малка група родители и учители (от 6% до 15%) са на противоположното мнение. Предполага се, че в нея се включват тези родители и учители, които на преден

план биха искали да видят училището като общност. И двете страни – учители и родители, в по-голямата си част, са далече от представите за училището като общност, приемат го като институция и са удовлетворени от това. Идеята за овластяване на родители и ученици изглежда остава далечна перспектива за съвременното ни училище, а правата на детето до голяма степен са липсващият фокус в дискусиите за качеството и развитието на училищното образование. Тази тема има потенциал за развитие, ако училищните общности бъдат подкрепени да идентифицират по-добре училищните проблеми и да търсят техни решения на основата на разбирането за човешките права и правата на детето.

Ключови думи: права на ученици, родители и учители, очаквания на учители и родители от училищното образование, училищна общност, овластяване

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Правата на човека (детето) не е сред фаворизираните предметни области за преподаване в училище. (Ризов, Ил. и кол., 2018: 165) Въпреки това тази „материя“ съществува във взаимодействието между членовете на училищната общност – ученици, родители и учители. Нейното присъствие обикновено е скрито под повърхността на училищната реалност, върху която се кръстосват интереси и очаквания, свързани с приемането и спазването на училищните правила.

В образователната система са преплетени разнопосочни очаквания и властови отношения, които не са винаги свързани с действителните интереси на всички **участници в образователния процес – ученици, учители, родители**. (Виж: Закон за предучилищното и училищното образование, 2015: чл.2) Всяка промяна в образованието преминава през рефлексията за интересите и правата на участниците в него. И често пъти тази промяна е възпрепятствана от предубеждения, свързани със същността на правата и техните носители в училище. Това прави труден пътят към прокарването на действителни промени, основаващи се на правата на децата. (ООН, 1989) Вместо това се предлагат промени, които утвърждават характеристики на образованието като пазарно-ориентирана услуга. (Виж например: Робинсън, К. и Л. Ароника, 2017; Грей, П., 2016) Във връзка с това, Sahlberg твърди, че ако училището изхожда единствено от стремежа да отговори на потребността от повишаване на производителността, това може да постави под заплаха моралната цел на образованието. (Sahlberg, P., 2011:13) Проучванията на PISA, според автора, доказват, че образователните политики, насочени към утвърждаване на равни образователни възможности, водят до съществени промени, влияещи върху качеството на образователните системи. (Sahlberg, P., 2011:12) Положителни промени има там, където образователните политики се основават на ценности, права и произтичащите от тях отговорности.

Колко близко стоят учителите и родителите до това разбиране и дали, според тях, има място за повече права в училище? Това са част от въпросите, които си зададохме в рамките на по-голямо проучване на очакванията и удовлетвореността на родители и учители от училищното образование (Mincheva - Rizova, M., I. Rizov, 2022).

2. МЕТОДОЛОГИЯ

Споменатото изследване включва анкетиране на учители и родители чрез двойка анкетни карти, съдържащи аналогични въпроси към двете страни. Въпросите от анкетните карти са от отворен тип, а получените свободни отговори се подлагат на контент – анализ. Проучването обхваща общо 198 учители от 17 училища и 146 родители.

В рамките на проучването бяха проведени и фокус-групи с 41 учители и с 33 родители.

Най-голяма е групата на анкетираните начални учители и родителите на деца, обучаващи се в начален етап (55%). Следваща по големина е групата на учителите, преподаващи в прогимназиален етап и родители на ученици, обучаващи в 5-7 клас (35%). Най-малка е групата на изследваните учители, преподаващи в гимназиален етап и на родителите на ученици в гимназиите (10%). Обхванати са различни по големина населени места: областни градове - 54%; необластни градове - 39% и села - 7%.

В предложената анкетна карта за родители и учители бяха включени три въпроса, които изискват тяхното мнение дали членовете на училищната общност (ученици, учители и родители) се нуждаят от повече права в училище.

3. РЕЗУЛТАТИ

Трябва ли учениците да имат повече права в училище?

Учениците се нуждаят от повече права в училище, според 13% от запитаните учители и 7% от родителите. Учениците не се нуждаят от повече права, според 48% от учителите и 55% от родителите. Неотговорилите учители и родители са съответно 39% и 38%.

Учителите в по-голяма степен, в сравнение с родителите, утвърждават, че учениците имат нужда от повече права в училище. Разликата между отговорилите положително на въпроса учители и родители не изглежда голяма, но все пак положително отговорилите учители са два пъти повече от родителите. Малко повече родители, отколкото учители отговарят, че учениците нямат нужда от повече права в училище. Тази разлика може да се предполага, че се дължи на това, че учителите познават по-добре системата „отвътре“ и могат да отговорят от по-добре информирана позиция.

Фигура №1

Анализът на получените от учителите свободни отговори, утвърждаващи, че учениците трябва да имат повече права в училище, показва, че най-голяма част от тях (70%) се отнасят до *участието на учениците в образователния процес*. Учителите имат предвид, че учениците трябва да имат повече възможности за избор на форми и дейности за обучение, учебно съдържание и ресурси за учене. Това разбиране е в съответствие с правото на детето на участие, декларирано в Конвенцията за правата на детето (ООН, 1989) и е в съгласие с професионалните разбирания за активност и самостоятелност на учениците в процеса на обучение.

В отговорите на 15% от изследваните учители се откроява правото на учениците да *изразяват мнение* и в още около 15% от отговорите се предлага *правото на участие в организацията и управлението на училището*. Тези предложения на учителите се основават на осъзнати дефицити, въпреки че правото на свободно изразяване на мнение и на участие са базови за демократичното устройство на съвременното училище и със сигурност присъстват в училищните правилници.

Около 80% от отговорите на родителите също са насочени към *правото на детето да изразява мнение*. Част от родителите (20%) обръщат внимание на още три права на учениците: *право на образование; право на отдих и игри; право на достойно отношение към личността на детето*.

Трябва ли учителите да имат повече права?

Обикновено допитването до учителите за техните права в училище е съпроводено с негативни емоции от тяхна страна. Във всяка учителска аудитория, пред която се изправяме, мнозинството защитава тезата, че учителите се нуждаят от повече права в училище. В проучването, което проведохме, 56% от учителите искат повече права за себе си в училище. Само 6% от тях са на противоположното мнение. Интересно е, че и според 40% от родителите, сред които проведохме допитване за правата на училищните общности, учителите трябва да имат повече права в училище. Малко по-висок, в сравнение с изследваните учители, е процентът на тези от родителите (15%), за които повече права за учителите в училище не са необходими. (Виж Фигура №2) Представените резултати показват малки различия в отношението на изследваните групи родители и учители към възможностите на учителите да практикуват повече права в училище, въпреки че трябва да отбележим, че и в двете групи има значителен процент неотговорили на този въпрос. Можем да ги определим като пасивно мнозинство, което си има своите съображения (рационални и ирационални) да не отговаря на този въпрос, защото може би вече е формирало определен тип непозитивни нагласи към възможностите с подобни допитвания, проучващи мнението на изследваните, да се постигат положителни промени в училище.

Отговорите на активните участници в проучването ни ориентират към следните групи права, които те биха желали да притежават в допълнение към правата, които имат в училище:

- Възможност за *налагане на повече дисциплинарни наказания на учениците, а в някои случаи – и на родителите*. Предложението за това „допълнително“ право се появява в отговорите на една трета от изследваните учители;

- Право на по-голяма **професионална свобода и самостоятелност във вземането на решения** (тази потребност се дефинира като право в предложенията на 38% от изследваните учители);
- Права, регулиращи **взаимодействието между учители и родители** (10% от изследваните учители обръщат внимание на това, че имат нужда от повече права, които ясно да регулират взаимоотношенията с родителите);
- Други **допълнителни права**, свързани с: отношението (уважението) към учителската професия; членуването в синдикалните организации; участието в управлението на училището.

Фигура №2

При анализиране на отговорите на учителите, обособени в представените по-горе групи допълнителни права, които те предлагат за себе си, можем да посочим подгрупи, в зависимост от мотивите, които представят за необходимостта да се практикуват в училищна среда.

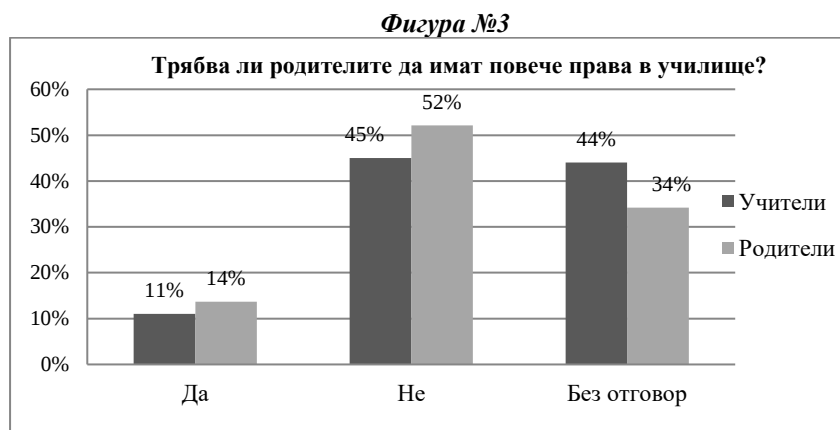
Например, групата отговори, свързани с отстояването на **професионална свобода и самостоятелност във вземането на решения**, може да се диференцира в две подгрупи:

- Права за повече **професионално творчество**. Мотивите на изследваните учители, които желаят да имат това право, се свързват с отхвърляне на централизма в образованието и потребността в училище да се създават необходимите условия за персонална и общностна свобода.
- Права за **свобода на избора на училищни и извънучилищни дейности**, които да се определят от учителите съобразно техните критерии за успешно взаимодействие с ученици и родители. Зад артикулирането на това право можем да видим мотивите на учителите да се освободят от външния институционален контрол (експерти, администрация). В ролята на контролори понякога учителите припознават родителите и учениците.

Анализът на отговорите на родителите за правата на учителите също води до обособяването на отделни съдържателни групи. Интересно е, че в своята мотивация за повече права, родителите коментират по сходен начин необходимостта учителите да имат повече свобода при вземане на професионални решения, отнасящи се до подбора на учебно съдържание и начин на преподаване, както и повече възможности за участие в управлението на училището. За разлика от тях обаче, родителите смятат, че учителите трябва да имат по-голяма свобода в прилагането на наказания за учениците.

Трябва ли родителите да имат повече права в училище?

Анализът на отговорите на учителите и родителите на този въпрос добавя допълнителни шрихи към общата картина на отношението към правата и практикуването им от различните участници в училищната общност. Много нисък е процентът на изследваните учители (11%) и родители (14%), които отговарят, че родителите трябва да имат повече права в училище. Почти четири пъти повече учители (45%) и родители (52%) от изследваната извадка мислят, че родителите нямат нужда от повече права в училище. (Виж Фигура №3) Фактът, че почти половината учители и една трета от изследваните родители, не са отговорили на този въпрос доказва ниската им рефлексия относно идентифицирането на проблемите, свързани с признаването на родителите като развностойния трети участник в образователния процес, редом с учителите и учениците.

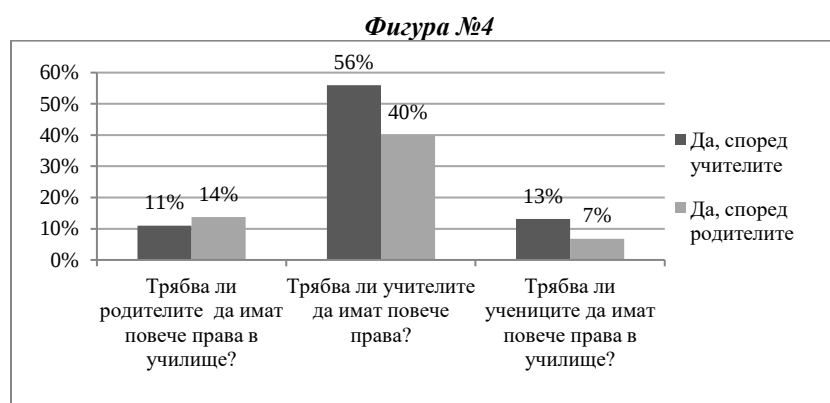

На Фигура №4 са съпоставени отговорите на двете изследвани групи учители и родители по трите зададени въпроса относно необходимостта от повече права за участниците в образователния процес. Оказва се, че много малка част от изследваните родители (7%) искат учениците да имат повече права в училище. Два пъти повече са изследваните родители, които заявяват, че самите те се нуждаят от повече права в училище, а почти шест пъти повече са родителите, които мислят, че в училище трябва да се увеличат правата на учителите.

Ранжирането на училищните общности по нуждите им от повече права, според разбиранията на изследваните учители, не ни изненадва. Очаквано, те искат най-много права за себе си, след това застават зад правата на учениците, но следва да отбележим, че само 13% от тях изказват подобно мнение. Това са четири пъти по-малко гласове в подкрепа на идеята за повече права на учениците, в сравнение с афиширането на необходимостта от повече права за учителите. И естествено, на опашката се нарежда необходимостта от повече права за родителите. Само 11% от изследваните учители са отговорили положително на въпроса дали родителите трябва да имат повече права в училище.

Общата картина на резултатите от изследването очертават съществуващо съгласие в отговорите на учители и родители по отношение на необходимостта от повече права за учителите. Повече от половината учители искат да имат повече права в училище и 40% от запитаните родители искат това за учителите. Интересен резултат е единодушието в техните отговори относно необходимостта от повече права за родителите. За тях се застъпват много малка част от анкетираните родители и учители със сходна ниска подкрепа.

По отношение и на трите въпроса значителен е процентът на неотговорилите учители и родители.

4. ДИСКУСИЯ

Утвърждаването на правата на човека чрез реалното им функциониране е общата платформа за подобряване на *благодействието* (виж: Селигман, М., 2017: 36-37) на всички в училищната общност – ученици, учители, родители. На практика обаче, въпросът за правата в училище се възприема до голяма степен резервирано. На този фон още по-ярко се очертава липсващият трети участник в изследването, за да бъде картината пълна. За съжаление, в нашето проучване (Mincheva - Rizova, М., II. Rizov, 2022) отсъстват учениците, въпреки яснотата за тяхната равнопоставеност, право на участие и изразяване на мнение. (Виж: ООН, 1989: чл.12,

чл.13) Наложил се да се съобразим с недоверието на училищните ръководства към провеждането на проучвания сред учениците.

Резултатите от изследването показват, че осмислянето на противоречията и конфликтите в образованието трудно преминава през рефлексия за човешките права, колкото и те да са основополагащи и определящи нашето цивилизационно развитие.

Трудността да се осмисли училищната реалност чрез правата на участниците в образователния процес се илюстрира и чрез други резултати от изследването (Mincheva - Rizova, M., Il. Rizov, 2022). На първо място сред проблемите в училище родителите и учителите поставят сложността на учебното съдържание. Изследването установи също сравнително висока неудовлетвореност на родителите по отношение на подкрепата, която училището оказва в областта на личностното развитие на учениците. В основата на тези две констатации: сложно учебно съдържание и недостатъчна подкрепа за личностното развитие на учениците стои правото на детето на образование, което не се свежда единствено до осигуряване на достъп до образователна институция. Качеството на образованието е показател за степента, в която се гарантира правото на образование (в този контекст виж повече: ЕС, 2018). В дискусиите, проведени в рамките на фокус-групите, стана ясно, че родители и учители сравнително лесно дефинират проблеми в училищното образование, но значително по-трудно ги формулират като проблеми, свързани с гарантиране на права и отговорности.

Резултатите от проучването изведе на преден план въпроса за самочувствието и ролята на отделните участници в образователния процес. Защото за проспериращо образование можем да говорим, когато членовете на училищната общност са наясно с правата и отговорностите си в съвместната дейност, която извършват.

Училището е държавна институция. Обществото е свикнало правомощията на участниците в образователния процес да се задават чрез централизирана нормативна уредба. Обществените нагласи са свързани с разбирането, че държавата мисли за училищните дела. Учителите също се възприемат като служители на държавата и за тях училището не е просто тяхното работно място, а институцията, която им предоставя задължението да изпълняват държавната поръчка и властта да контролират образователния процес. Заради това и доминиращо възприемат учениците не толкова чрез правата им, колкото чрез техните задължения да учат. Изследваните учители, както се вижда от резултатите, идентифицират родителите като външни за системата агенти, които нямат място в „храма“. Доминиращото самовъзприемане на учителите като служители на държавата, а не като служители на обществеността е причината да настояват за привилегирован статут. Те изискват от обществото уважение, да не бъдат етикетирани като предоставящи услугата образование и да им се признае тяхната духовна мисия. За по-голяма част от учителите (и родителите) общественият характер на образованието се изчерпва със задоволяване на нуждите на обществото от образовани граждани и трудно се асоциира с обществен договор за задоволяване на потребностите и нуждите на всеки гражданин на обществото. Привилегированото самовъзприемане, подкрепено от централизирана нормативна уредба, носи риска да се дискриминират другите участници в образователния процес. Възприемането на родителите като участници в образователния процес продължава да бъде проблем за учителите. Ако някого не приемаш като участник, няма да го възприемеш и като партньор.

Както показват резултатите от изследването, нагласите на родителите също не са особено градивни, когато мислят за своето място в училище. Все пак, обособяването на малки групи сред изследваните учители и родители, които виждат необходимост училището да бъде място за практикуване на повече права, е надежда за назоваване на условия за бъдещ дебат, в който на преден план да се извеждат общностните, а не институционалните характеристики на училището, за да се акцентира върху духовната му същност като договор между равнопоставени и равностойни партньори.

5. ИЗВОДИ

Правата на детето като цяло е липсващият елемент в дискусиата за развитието на училищното образование. Темата за правата на участниците в училищната общност (ученици, родители и учители) и тяхното **овластяване** (виж повече: Ризов, Ил., 2023: 65) има потенциал за развитие, ако училищните общности бъдат подкрепени да идентифицират по-добре училищните проблеми и да търсят техни решения на основата на разбирането за човешките права, правата на детето, и произтичащите от тях отговорности.

Този доклад е изработен във връзка с изпълнението на вътрешноуниверситетски проект на тема: "Ефективни образователни технологии" (№ РД – 08 – 126/23.02.203г.), финансиран от Фонд „Научни изследвания“.

РЕФЕРЕНЦИИ

- Грей, П. (2016). Свободата да учиш. С., „Изток-запад“.
- ЕС (2018). Препоръка на Съвета за висококачествени системи за образование и грижи в ранна детска възраст, 22.05.2018.
- Закон за предучилищното и училищното образование, Обн., ДВ, бр.79 от 13.10.2015г., в сила от 1.08.2016г.
- ООН (1989). Конвенция за правата на детето.
- Ризов, Ил. (2023). Социално-педагогическа работа с млади хора от уязвими общности. Шумен, Университетско издателство.
- Ризов, Ил. и кол. (2018). Пренареждане съобразно целостта. Онтодидактически аспекти на интегративността в обучението. Шумен, Университетско издателство.
- Робинсън, К., & Ароника, Л. (2017). Креативните училища. С., РААБЕ.
- Селигман, М. (2017). Благоденствие. Ново разбиране за щастието и просперитета. С., „Хермес“.
- Mincheva - Rizova, M., & Rizov, Il. (2022). Expectations of parents and teachers for changes in school education – SocioBrains, ISSN 2367-5721 (online), JOURNAL HOMEPAGE: WWW.SOCIOBRAINS.COM, ISSUE 93, MAY 2022.
- Freire, P. (1973). Pedagogy of the oppressed. Seabury, NY.
- Rizov, Il. (2018). School development – key these in search of change - Knowledge -International Journal. Scientific Papers, Vol 26.2., p 501, Skopje, 2018, ISSN 2545-4439.
- Sahlberg, P. (2011). Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland, Teachers College, Columbia University, New York, NY.